

III. STUDII, DISCUȚII, COMENTARII (R. MOLDOVA ȘI UCRAINA)

REFLECȚII JURIDICE REFERITOARE LA CONSACRAREA PRINCIPIILOR CARE AR GUVERNA PROCEDURA CONTRAVENȚIONALĂ LA APLICAREA PRINCIPIULUI PREZUMȚIEI VINOVĂȚIEI ȘI AL CARACTERULUI OBIECTIV AL RĂSPUNDERII PENTRU CONTRAVENȚII DE MEDIU (ECOLOGICE)

Conf. univ. dr. Igor TROFIMOV

Abstract: *This research examines the legal framework applicable to the infringement procedure in the field of environmental protection, emphasizing the application of the presumption of guilt and strict liability. The prospects for integrating these principles into national offences legislation are analyzed in the light of international regulations, in particular Article 6, paragraph 2 of the European Convention on Human Rights, which enshrines the presumption of innocence.*

At the same time, the study provides a set of strong arguments according to which, in the case of environmental offences, strict liability would allow the sanctioning of harmful acts without the need to prove the intention or fault of the offender, thus ensuring a more effective protection of the environment.

It also provides a justified approach to the precautionary principle and its role in the context of preventing environmental (ecological) damage, with clear legal proposals for its application.

Keywords: *infringement procedure, environmental offence, principle of presumption of guilt, liability for infringement*

Introducere

În procesul evoluției societății, faptele ilicite de natură să prejudicieze mediul capătă o formă mult mai complexă, de natură să pună la îndoială cadrul juridic existent. În condiția în care mediul este poluat continuu, sursă constituind mijloacele utilizate în procesul avansării economice fără de care existența omului ar fi precară, atunci când toți indivizii utilizează tehnici admise de legislație, dar care constituie sursă de poluare, formele răspunderii aplicate în prezent sunt insuficiente¹.

¹ Gugulan E., *Perspectiva consacrării caracterului obiectiv pentru răspunderea contravențională și penală pentru daunele cauzate regnului animal.* https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/173-178_

Făcând o retrospectivă a principiilor răspunderii contravenționale, determinăm că în codul contravențional se stabilește o regulă general aplicabilă: persoana este supusă răspunderii numai pentru fapte săvârșite.

Drept consecință, este supusă răspunderii contravenționale numai persoana care a săvârșit cu intenție sau din imprudență o faptă prevăzută de legea contravențională. Potrivit opiniilor doctrinare, acest principiu enunță o regulă de „*aur*” a răspunderii contravenționale, și anume că este o răspundere subiectivă – bazată pe vinovăție².

Luând în considerare fenomenul poluării colective, legislația în vigoare întâmpină dificultăți serioase la capitolul aplicării răspunderii de mediu.

În acest context, vom încerca să analizăm acest aspect ținând cont de problema individualizării subiectului responsabil de cauzarea daunelor de mediu, având ca reper scopul și caracterul răspunderii obiective.

Metode și materialele aplicate

În cadrul cercetării sunt utilizate mai multe metode de cercetare, după cum urmează: analiza juridică, metoda comparativă, metoda deductivă, analiza analitică. De astfel, studiul examinează cadrul legislativ aplicabil procedurilor contravenționale pentru contravențiile de mediu, este realizată o analiză comparativă privind principiul prezumției vinovăției și natura juridică a răspunderii obiective, evidențiindu-se diferențele dintre aplicarea acestora în dreptul contravențional și în dreptul penal. Sunt prezentate argumente doctrinare privind natura răspunderii contravenționale pentru faptele de mediu, discutându-se perspectiva aplicării răspunderii obiective.

Scopul lucrării

Scopul principal al studiului se fundamentează pe analiza și justificarea necesității consacrării unor principii fundamentale în procedura contravențională privind protecția mediului, fiind realizată legătura de cauzalitate dintre „prezumția vinovăției” și „răspunderea obiectivă”.

Rezultatele obținute și discuții

Deși în literatura de specialitate chestiunea referitoare la prezumția de nevinovăție și caracterul subiectiv în răspunderea penală și contravențională este un

25.pdf Nr. 5(187) / 2016 / ISSN 1811-0770. Disponibil online, 23 February, 2023. Materialele Conferinței științifice cu participare internațională din 08 decembrie 2022, p. 175.

² Trofimov Ig., Crețu A., *Drept procesual contravențional*, Editura Cartea Militară, Chișinău, 2017, p. 39.

subiect axiomatic³, totuși suntem de părerea că pentru daune de mediu, acest „superstițiu” poate fi supus unei revizuirii.

Întâi de toate, aceasta reprezintă o logică a existenței umane, dar și o oportunitate de a ne alinia la bunele practici existente în țările experimentate la acest capitol. Trebuie să recunoaștem că primii pași deja au fost făcuți atât la nivel de reglementări legislative, cât și la nivel conceptual-științific⁴.

În mod firesc, aplicarea unui concept nou de procedură contravențională, în cazul contravențiilor de mediu (ecologice), cere aplicarea unor reguli generale, dar bine definite. Aceste reguli se regăsesc în lista de principii care guvernează o astfel de procedură.

Din șirul lor putem determina următoarele:

a) Principiul specialității în procedura contravențională pentru contravențiile de mediu (ecologice)

În cazul în care procedura și condițiile răspunderii contravenționale vor fi reglementate de un act legislativ distinct de *Codul contravențional al Republicii Moldova*⁵, acest principiu va indica asupra faptului că în cazurile de comitere a contravențiilor de mediu (ecologice) raporturile de procedură contravențională vor fi reglementate, de această lege și de Codul contravențional. Acțiunea Codului contravențional se va extinde asupra raporturilor de procedură contravențională în cazul contravențiilor de mediu (ecologice) în măsura în care nu va fi reglementată de această lege. Prin prisma acestui principiu, ne permitem să afirmăm că toate principiile, toate reglementările care formează conținutul Codului contravențional sunt aplicabile procedurii contravenționale în cazurile examinării contravențiilor de mediu (ecologice). Limita aplicării principiilor și regulilor prevăzute de Codul contravențional sunt determinate de faptul dacă în această lege vor fi prevăzute reguli-excepție⁶.

În ipoteza în care procedura și condițiile răspunderii contravenționale în bază de prezumție a vinovăției sau celei obiective, vor fi reglementate doar de Codul

³ Paraschiv D.Ș., *Current Aspects Regarding International and National Liability for Acts that Affect the Right to a Healthy Environment*. In: AGORA International Journal of Juridical Sciences, nr. 1/2013. pp. 124-129.

⁴ Trofimov Ig., Gugulan E., *The justification for establishing the presumption of guilt in the procedure for environmental (ecological) offences*. p.323-329. Volum coordonat de Corina Adriana Dumitrescu „Statul de drept între realitate și deziderat: în memoriam Momcilo Liburici”. Editura Universul Juridic, București, 2025. p. 324. ISBN 978-606-39-1611-3

⁵ *Cod contravențional al Republicii Moldova* nr. 218 din 24.10.2008. Publicat: 17.03.2017 în Monitorul Oficial nr. 78-84. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=144731&lang=ro#.

⁶ Trofimov Ig., Crețu A., Gugulan E., Savva A., *Perspectiva aplicării principiului prezumției de vinovăție și consacrării caracterului obiectiv al răspunderii pentru contravențiile de mediu*. Studiu monografic, Departamentul Editorial-poligrafic al Academiei „Ștefan cel Mare”, Chișinău, 2023. p. 50. ISBN 978-9975-170-07-9.

contravențional, regula va fi una similară celei enunțate mai sus, însă se va raporta doar la norme generale și norme speciale de procedură.

b) Principiul prezumției vinovăției

Acest principiu prevede aplicarea următoarei reguli – persoana prin fapta contravențională a căreia s-a produs un prejudiciu mediului este prezumată a fi vinovată în comiterea acestei contravenții atât timp cât făptuitorul nu va dovedi nevinovăția sa, în modul prevăzut de lege, într-un proces judiciar public, în cadrul căruia îi vor fi asigurate toate garanțiile necesare apărării sale, și va fi constatată printr-o hotărâre judecătorească. Concluziile despre nevinovăția făptuitorului în comiterea contravenției nu poate fi întemeiată pe presupuneri. Toate dubiile în probarea lipsei vinovăției făptuitorului, care nu pot fi înlăturate, în condițiile legii, se interpretează în defavoarea bănuțului, învinuțului, inculpatului.

În sensul în care noi vorbim despre aplicarea principiului prezumției vinovăției, apare în mod firesc întrebarea: care este posibilitatea aplicării acestui principiu în raport cu prevederile articolului 6, paragraful 2 din CEDO⁷, având în vedere că acest act stabilește condiția potrivit căreia orice persoană acuzată de infracțiune este prezumată nevinovată până când vinovăția sa este legal stabilită?

Recunoaștem că anume acest fapt va prezenta principala dificultate în acceptarea poziției conceptuale referitor la consacrarea principiului prezumției vinovăției pentru contravențiile de mediu.

În opinia noastră, soluția întru limpezirea acestei situații se va exprima în realizarea a două mari categorii de acte.

Primul din ele reprezintă, după cum am menționat anterior, distingerea unei forme de răspundere aparte, cum este cea contravențională pentru daunele de mediu. Cel de-al doilea pas, dar nu mai puțin important, ar fi anunțarea în corespundere cu prevederile articolelor 56 și 57 al CEDO a unei rezerve în aplicarea Convenției raportat la faptele cauzatoare de daune mediului. Legiuitorul poate, în interesul vital al societății noastre, să declare rezervă în ce privește aplicarea prevederilor articolului 6, paragraful 2 din CEDO.

c) Principiul răspunderii obiective pentru contravențiile de mediu⁸

Acest principiu, deși nu este discutat în mediul științific la capitolul contravenții, este unul asupra căruia este accentuată atenția în materia dreptului mediului, reprezentând un subiect important de discuții⁹. Acest principiu constă în consacrarea

⁷ Convenția europeană a Drepturilor Omului din Roma, 4.XI.1950. Disponibil: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_ron.

⁸ Trofimov Ig., Crețu A., Gugulan E., Savva A., *Perspectiva aplicării principiului prezumției de vinovăție și consacrării caracterului obiectiv al răspunderii pentru contravențiile de mediu*. Studiu monografic, Departamentul Editorial-poligrafic al Academiei „Ștefan cel Mare”, Chișinău, 2023. p. 52. ISBN 978-9975-170-07-9.

⁹ Lupan E., *Dreptul mediului*. București: „Lumina Lex”, 2001.

caracterului obiectiv al răspunderii contravenționale pentru daunele de mediu. În virtutea caracterului obiectiv al răspunderii, în procesul de examinare a cazurilor de comitere a contravențiilor de mediu (ecologice) nu se va mai cere constatarea elementului subiectiv al componenței de contravenție și anume a vinovăției făptuitorului.

Având în vedere că răspunderea obiectivă nu cere drept condiție prezența vinovăției făptuitorului, prin urmare, apare o întrebare firească referitor la calitatea de subiect de răspundere a făptuitorului. Acest subiect este unul care preocupă dreptul contravențional atât material cât și procesual. Aceasta deoarece răspunderea obiectivă contravențională în acest caz se referă doar la cazurile de dăunare a mediului și doar la acele categorii de persoane care comit faptele în cauză.

Prin urmare, odată ce doctrina dreptului contravențional leagă, de regulă, calitatea de subiect al răspunderii cu aptitudinea sa de a înțelege natura faptei sale, precum și consecințele acesteia, chestiune care foarte des se confundă cu vinovăția, atunci noi ne vom permite să afirmăm că într-adevăr, calitatea de subiect al procedurii contravenționale în cazurile daunelor de mediu va fi orice persoană care posedă discernământ, însă chestiunea cu privire la atitudinea psihică față de faptă și consecințele faptei nu vor reprezenta obiectul examinării.

Altfel spus, trebuie să menționăm că agentul constatatator cu certitudine va avea ca sarcină identificarea prezenței sau lipsei discernământului la făptuitor, însă nu va examina chestiunea referitor la atitudinea acestuia față de fapta sa și consecințele acesteia – vinovăția.

În așa fel, vom deduce că la aplicarea răspunderii contravenționale în cazul răspunderii obiective contravenționale pentru daunele de mediu, se va lua în calcul următoarele condiții: prezența faptei ilicite, prezența la făptuitor a capacității de a răspunde – discernământul, prezența obiectului de atentare și prezența raportului de cauzalitate între faptă și eventuala daună care a fost pricinuită sau valoare care a fost periclitată.

O întrebare nu mai puțin importantă este cea legată de faptul care este aplicabilitatea principiului prezumției de vinovăție în cadrul răspunderii contravenționale obiective. Suntem de părerea că aplicarea principiului răspunderii contravenționale obiective pentru daunele de mediu prin sine exclude posibilitatea de a mai vorbi despre prezumția de vinovăție sau de nevinovăție. În cadrul răspunderii obiective, în general, problema vinovăției nu este luată în calcul. Altfel spus, la răspunderea obiectivă, chestiunea cu privire la vinovăție în procesul contravențional nu se mai abordează.

Aceasta, credem, în mare măsură va putea exclude discuția referitor la limitele aplicării prevederilor articolului 6 al CEDO¹⁰, care condiționează chestiunea stabilirii

¹⁰ Convenția europeană a Drepturilor Omului din Roma, 4.XI.1950. Disponibil: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_ron

vinovăției prin aplicarea principiului prezumției nevinovăției și stabilirea sarcinii de dovedire a vinovăției pentru autoritățile publice.

În așa fel, dacă legiuitorul va accepta aplicarea principiului răspunderii contravenționale obiective pentru daunele de mediu, aceasta ar exclude posibilitatea aplicării prevederilor articolului 6 al CEDO raportat la condiția de vinovăție, deoarece în genere vinovăția nu va reprezenta o condiție pentru răspundere.

Mai rămâne să atenționăm asupra faptului că, deși aplicarea principiului prezumției vinovăției în procedura contravențională pentru faptele cauzatoare de daună mediului, la fel reprezintă o chestiune de perspectivă în contextul protejării mediului, totuși optăm pentru aplicarea principiului răspunderii contravenționale obiective pentru daunele de mediu. Aplicarea acestuia ar exclude necesitatea aplicării principiului prezumției de vinovăție, precum și a celui al prezumției de nevinovăție. În același timp, nu ar fi necesară aplicarea de către Republica Moldova a rezervelor la CEDO.

d) Principiul precauției¹¹

Acest principiu reprezintă strigătul de luptă al celor care, cu bună sau cu rea-credință, se opun includerii problemei mediului pe prima scară a valorilor de importanță vitală, de teamă că aceasta va deveni o barieră în calea progresului tehnic și, va limita profiturile, nelimitate până acum. În realitate, principiul precauției este la fel de vechi ca și lumea. Este bine cunoscută expresia că cine se confruntă cu o incertitudine, preferă să manifeste prudență. Ignorarea acestei reguli și, în special, la capitolul protecției mediului ar reprezenta refuzul unei societăți sau a omului, în parte, de a recunoaște lucruri firești. Iar, în consecință, aceasta ar reprezenta o expunere conștientă la pericol.

Acest principiu presupune un standard de bun-simț al comportamentului. În multe țări, principiul în cauză este ridicat la nivel de principiu constituțional. Ne referim la *Carta pentru mediu a Franței*¹², din 2004, unde în articolul 5 al acesteia se stabilește că: „atunci când producerea unui prejudiciu, chiar dacă este incert în condițiile respective de cunoaștere științifică, ar putea afecta în mod grav și ireversibil mediul, autoritățile publice, prin aplicarea **principiului precauției**, în domeniul atribuțiilor ce le revin, veghează la punerea în practică a procedurilor de evaluare a riscurilor și la adoptarea de măsuri provizorii și proporționale pentru a evita producerea prejudiciului”.

¹¹ Trofimov Ig., Crețu A., Gugulan E., Savva A., *Perspectiva aplicării principiului prezumției de vinovăție și consacrării caracterului obiectiv al răspunderii pentru contravențiile de mediu*. Studiu monografic, Departamentul Editorial-poligrafic al Academiei „Ștefan cel Mare”, Chișinău, 2023. p.54. ISBN 978-9975-170-07-9

¹² Muraru I., *Constituția Republicii Franceze. În: Codex constituțional. Constituțiile statelor membre ale Uniunii Europene*. pp. 631- 674. Disponibil: <https://constitutii.wordpress.com/wp-content/uploads/2013/02/franta.pdf>.

În Republica Moldova, principiul precauției este consacrat destul de vag prin conținutul reglementărilor din *Legea privind protecția mediului înconjurător*, presupune o perspectivă destul de mare. Astfel, legiuitorul recunoaște dreptul cetățeanului de a beneficia de un mecanism efectiv de prevenire a eventualelor daune de mediu ca rezultat al activităților economice preconizate, care au ca obiectiv utilizarea factorilor de mediu. Același principiu consacră dreptul cetățenilor de a participa la adoptarea deciziilor legate de autorizarea activităților de utilizare a factorilor de mediu.

Într-un mod mai clar, totuși, acest principiu își are reglementarea în articolul 3 al *Legii privind evaluarea impactului asupra mediului*¹³, deși se limitează doar la compartimentul „evaluarea de impact”.

Astfel, potrivit acestor reglementări, „principiul precauției prevede că soluționarea problemelor legate de impactul negativ asupra mediului trebuie să înceapă până la primirea, în volum deplin, a dovezilor științifice despre impactul negativ asupra mediului al activității planificate. Dacă există motive întemeiate cu privire la impactul negativ asupra mediului al activității planificate, trebuie luate măsuri de precauție, iar în cazul unui impact semnificativ și ireversibil, activitatea respectivă urmează a fi interzisă”.

În ce privește posibilitatea consacrării principiului precauției în raporturile de drept contravențional, considerăm că, formularea conținutului acestuia poate întâmpina anumite dificultăți. Astfel, dacă în majoritatea actelor reglementatoare, atât din Republica Moldova, cât și din țările europene, enunțarea conținutului principiului precauției este strict legat de evitarea prejudiciului, atunci în raporturile de drept contravențional, prejudiciul reprezintă o chestiune subsecventă, care are importanță doar în legătură cu încadrarea juridică a faptei.

Prin urmare, dacă varianta obișnuită de expunere a conținutului principiului precauției presupune manifestarea de precauție în legătură cu un prejudiciu concret asupra mediului, atunci în raporturile contravenționale este imposibil să legăm cerința de manifestare a precauției nu doar în ce privește cauzarea prejudiciului.

Aici însăși acțiunea care are drept efect producerea prejudiciului reprezintă obiectul manifestării precauției. Într-o altă explicație, am spune că dacă pentru chestiunea legată de răspunderea de dreptul mediului principiul precauției presupune că beneficiarul de folosință de mediu este obligat să manifeste suficientă diligență, astfel încât să nu se producă prejudiciul, atunci în dreptul contravențional beneficiarul de folosință de mediu este obligat să manifeste suficientă diligență, astfel încât să nu se comită o faptă în care s-ar crea pericolul producerii prejudiciului.

¹³ *Legea privind evaluarea impactului asupra mediului* nr. 86 din 29.05.2014. Publicat: 08.11.2023 în Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 414-417. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=139828&lang=ro#.

O altă problemă legată de implementarea acestui principiu ar fi modificarea concepției referitoare la contravenția de mediu (ecologică). Astfel, dacă majoritatea contravențiilor de mediu (ecologice) astăzi reprezintă componente materiale, atunci, odată cu implementarea acestui principiu, toate componentele de contravenții de mediu (ecologice) sau cel puțin majoritatea din acestea, urmează a fi componente formale. Calificativul „*dacă s-au produs daune...*”, în mod logic, nu mai poate fi raportat la o precauție.

O problemă nu mai puțin importantă la capitolul formulării conținutului principiului precauției în dreptul contravențional este legată de faptul că în formularea clasică a principiului, sarcina de manifestare a precauției, de regulă, se atribuie statului. Aceasta presupune obligația statului de a întreprinde anumite acte pentru prevenirea daunei de mediu¹⁴.

În opinia noastră, la capitolul legat de contravențiile de mediu, sarcina de a întreprinde acțiuni de prevenire a daunelor de mediu va reveni tuturor persoanelor fizice și juridice, care, de fapt, sunt beneficiari ai folosinței de mediu. Prin urmare, spectrul subiecților la care se atribuie această sarcină va fi unul mult mai vast.

În final, o problemă foarte importantă este legată de previzibilitatea prejudiciului ce poate fi cauzat prin acțiunea calificată drept contravenție.

În acest caz, facem referință anume la acele reglementări care caracterizează principiul precauției, și anume că atunci când producerea unui prejudiciu, chiar dacă este incert în condițiile respective de cunoaștere științifică, ar putea afecta în mod grav și ireversibil mediul, atunci acesta implică aplicarea **precauției**. Astfel, doar dacă știința demonstrează, și se cunoaște cert că actul realizat nu va provoca dauna, doar atunci acesta poate fi îndreptățit.

În această ordine de idei, am putea vorbi de cazuri de exonerare de la răspundere contravențională a persoanei care, deși a comis fapta, a cauzat dauna, dar care s-a dirigit de o concluzie științifică certă, unanim acceptată, dar care peste timp s-a dovedit a fi eronată.

În același sens, acolo unde știința nu și-a valorificat „vocea” în a constata corectitudinea actului, riscul urmează a fi evaluat pe baza faptelor dovedite.

Astfel, în jurisprudența Organizației Mondiale a Comerțului, în conflictul dintre SUA și Comunitatea Europeană în cazul împotriva directivei UE din 29 aprilie 1996 de interzicere în administrarea de hormoni la animalele de fermă, s-a constatat că Comunitatea Europeană nu putea să se bazeze pe principiul precauției pentru a justifica această restricție, ci doar pe riscul dovedit și nu pe incertitudinea științifică¹⁵.

¹⁴ Nastas A., Cernomoreș S., *Criminologie*. Tratat. Editura PRO Universitaria, București, 2023. p. 228. ISBN 978-606-26-1562-8

¹⁵ Romi R., G. Bossis. *Droit international et européen de l'environnement*. Montchrestien, 2005, p. 49.

Concluzii

În așa fel, în raporturile de drept contravențional cu referire la contravențiile de mediu, principiul precauției se va propune a fi formulat în următoarea redacție: „...atunci când comiterea unei fapte ar presupune producerea unui prejudiciu mediului, chiar dacă acesta este incert în condițiile respective de cunoaștere științifică, indiferent de faptul dacă acesta ar putea afecta sau nu în mod grav și ireversibil mediul, persoanele fizice și juridice, prin aplicarea **principiului precauției**, inclusiv și autoritățile publice în domeniul atribuțiilor ce le revin, trebuie să ia măsuri de precauție, astfel încât actul sau activitatea preconizată să nu fie realizată”.

Așadar, deși acest principiu în dreptul contravențional se va deosebi substanțial de conținutul celui formulat în dreptul mediului, considerăm că caracterul acestuia, dar și rezultatul pe care îl va realiza, vor fi unul comun.

Bibliografie:

1. *Cod contravențional al Republicii Moldova* nr. 218 din 24.10.2008. Publicat: 17.03.2017 în Monitorul Oficial nr. 78-84. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=144731&lang=ro#
2. *Convenția europeană a Drepturilor Omului* din Roma, 4.XI.1950. Disponibil: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_ron
3. Gugulan E., *Perspectiva consacrării caracterului obiectiv pentru răspunderea contravențională și penală pentru daunele cauzate regnului animal*. https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/173-178_25.pdf Nr. 5(187) / 2016 / ISSN 1811-0770. Disponibil online 23 February, 2023. Materialele Conferinței științifice cu participare internațională din 08 decembrie 2022
4. *Legea privind evaluarea impactului asupra mediului* nr. 86 din 29.05.2014. Publicat: 08.11.2023 în Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 414-417. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=139828&lang=ro#
5. Lupan E., *Dreptul mediului*. București: „Lumina Lex”, 2001.
6. Muraru I., *Constituția Republicii Franceze*. În: *Codex constituțional. Constituțiile statelor membre ale Uniunii Europene*. p.631- 674. Disponibil: <https://constitutii.wordpress.com/wp-content/uploads/2013/02/franta.pdf>
7. Nastas A., Cernomoreț S., *Criminologie*. Tratat. Editura PRO Universitaria, București, 2023. ISBN 978-606-26-1562-8
8. Paraschiv D.Ș., *Current Aspects Regarding International and National Liability for Acts that Affect the Right to a Healthy Environment*. In: AGORA International Journal of Juridical Sciences, nr. 1/2013. p. 124-129.
9. Romi R., G. Bossis. *Droit international et européen de l'environnement*. Montchrestien, 2005

10. Trofimov Ig., Crețu A., *Drept procesual contravențional*, Editura Cartea Militară, Chișinău, 2017. ISBN 978-9975-3163-1-6

11. Trofimov Ig., Crețu A., Gugulan E., Savva A., *Perspectiva aplicării principiului prezumției de vinovăție și consacrării caracterului obiectiv al răspunderii pentru contravențiile de mediu*. Studiu monografic, Departamentul Editorial-poligrafic al Academiei „Ștefan cel Mare”, Chișinău, 2023. p.72. ISBN 978-9975-170-07-9

12. Trofimov Ig., Gugulan E., *The justification for establishing the presumption of guilt in the procedure for environmental (ecological) offences*. p.323-329. Volum coordonat de Corina Adriana Dumitrescu „Statul de drept între realitate și deziderat: în memoriam Momcilo Liburici. Editura Universul Juridic, București, 2025. ISBN 978-606-39-1611-3